

Латиш О. М.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ СТУДЕНТІВ ДО ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню психологічної готовності студентів до творчої діяльності. Визначено, що достатньою мірою сформована психологічна готовність студентів до творчої діяльності суттєво впливає на ефективність навчання, здатність до самостійного мислення, участь у науково-дослідницькій та проектній діяльності.

У статті з'ясовано, що психологічна готовність до професійної діяльності, забезпечуючи ефективне виконання конкретних професійних обов'язків, може бути визначена як сукупність індивідуальних особливостей особистості, що визначають рівень успішності оволодіння певним видом праці і ефективність її виконання. Визначено, що психологічна готовність студентів інженерних спеціальностей, зокрема майбутніх інженерів-конструкторів, до творчої діяльності є ключовим чинником їхньої професійної успішності. Доведено, що провідне значення при формуванні психологічної готовності до творчої діяльності відіграє саме достатній рівень розвитку творчого мислення особистості, яке позитивно впливає на здатність ефективно виконувати професійну діяльність навіть у складних та екстремальних умовах.

Встановлено, що основними психологічними механізмами формування готовності до діяльності є: тренування в умовах, наближених до реальних; формування професійно важливих якостей; мотиваційно-цільова установка; психологічна саморегуляція. У статті творче мислення визначено як процес розв'язування нових конструктивно-технічних задач. Описано особливості проявів мисленнєвих стратегіальних тенденцій комбінування, аналогізування, реконструювання, універсальну стратегію і стратегію спонтанних дій та представлено кількісні їх значення. Констатовано, що ключову роль в організації творчої мисленнєвої діяльності студентів відіграє стратегія пошуку розв'язку конструктивно-технічної задачі.

Ключові слова: психологічна готовність, творча діяльність, професійна діяльність, творче мислення, стратегія.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві, що стрімко розвивається та орієнтоване на інновації, творчість стає ключовою умовою професійної самореалізації та конкурентоспроможності фахівця. Особливо це актуально для студентів, які лише формують свій професійний світогляд і готуються до майбутньої діяльності в умовах постійних змін, складних нинішніх умов життя, яке вимагає належного рівня адаптивності, креативності й ініціативності.

Якісне виконання будь-якої діяльності значною мірою обумовлюється комплексом сформованих особистісних якостей, серед яких провідне значення належить саме психологічній готовності до діяльності, яка включає не лише наявність відповідних знань та здібностей, а й сформовану мотиваційну установку, емоційну стійкість та вміння долати невизначеність і проблемні ситуації. Достатньою мірою сформована психологічна готовність студентів до творчої діяльності суттєво впливає на ефективність навчання, здатність до самостійного мислення, участь у науково-дослід-

ницькій та проектній діяльності. Незважаючи на численні дослідження у сфері творчості та професійного становлення особистості, питання цілісного підходу до формування психологічної готовності студентів до творчої діяльності залишається недостатньо розробленим, особливо в контексті конкретних спеціальностей.

Психологічна готовність студентів інженерних спеціальностей, зокрема майбутніх інженерів-конструкторів, до творчої діяльності є ключовим чинником їхньої професійної успішності. Ця готовність формується через поєднання мотиваційних, розумових та особистісних компонентів, які забезпечують здатність до інноваційного мислення та вирішення складних інженерних завдань. Тому дана проблема є актуальною як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження, присвячені проблемам психологічної готовності до професійної діяльності, здійснювалися ще в минулому столітті. Зокрема, це роботи радянських дослідників М. І. Дьяченка,

Л. А. Кандилович (1976), Л. В. Кондрашової (1987), В. О. Моляко (1989), М. Л. Смульсон (1985) та ін. Так, М. І. Дьяченко (1976) психологічну готовність розглядав як стан мобілізації особистісних ресурсів перед складною або відповідальною діяльністю. Т. І. Ільїна (1998) досліджувала психологічну готовність майбутніх педагогів до творчої діяльності, працювала над розробкою структурних компонентів готовності до діяльності та над методиками її діагностики.

У сучасних дослідженнях психологічна готовність розглядається як суттєва передумова будь-якої цілеспрямованої діяльності, її регуляції, стійкості та ефективності. Існує два основні підходи до вивчення психологічної готовності особистості до діяльності – функціональний та особистісний [2; 3; 4; 8; 9; 12; 13].

З позицій функціонального підходу психологічна готовність розглядається як певний активний стан психічних функцій, який забезпечує високий рівень досягнень при виконанні тієї чи іншої діяльності.

Дослідники особистісного підходу психологічну готовність розглядають як результат підготовки до певної діяльності і готовність тлумачать як стійке, багатоаспектне й рівнестан утворення особистості, яке включає такі компоненти: мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий, операційний. Достатній розвиток цих компонентів дає змогу суб'єкту ефективно здійснювати діяльність як в звичних, так і ускладнених умовах. Такий підхід відображений у роботах О. М. Кокуна, В. О. Моляко, Т. М. Третяк, Н. М. Латиш, Г. С. Грибенюк та ін. [1; 5; 6; 10; 11; 15].

Більш детально зупинимось на аналізі психологічної готовності особистості саме до творчої діяльності. В цьому аспекті варті уваги ґрунтовні дослідження В. О. Моляко [8; 9; 11], присвячені проблемам психологічної готовності до творчої діяльності. Вчений зазначає, що розвинена творча особистість здатна ефективно виконувати професійну діяльність навіть у складних та екстремальних умовах і пропонує тренінгову систему розвитку творчого мислення з використанням різного роду ускладнюючих умов.

В. О. Моляко розглядав психологічну готовність до творчої діяльності не як одномоментний стан, а як багаторівневу, динамічну систему, що включає в себе такі компоненти:

- Мотиваційний – наявність внутрішньої мотивації, бажання діяти, інтерес до діяльності.
- Когнітивний – знання, уявлення про діяльність, способи її виконання.

- Емоційно-вольовий – здатність контролювати емоції, мобілізувати зусилля.

- Операційний – наявність навичок, умінь, необхідних для виконання діяльності.

В залежності від особливостей діяльності, вчений виділяє ситуативну готовність, яка виникає під впливом конкретної ситуації і має тимчасовий характер та стабільну готовність, яка формується на основі системної підготовки, має тривалий характер і визначає успішність професійної діяльності.

Основними психологічними механізмами формування готовності до діяльності є:

- Тренування в умовах, наближених до реальних.
- Формування професійно важливих якостей.
- Мотиваційно-цільова установка.
- Психологічна саморегуляція [9].

В сучасних дослідженнях психологами підкреслюється важливість формування психологічної готовності до творчої діяльності ще з дитинства. Так, ґрунтуючись на концепції творчої діяльності В. О. Моляко, Н. М. Латиш та Т. М. Третяк [7; 10] розглядають психологічну готовність учнів до творчої діяльності як цілісну інтегративну якість особистості, що забезпечує успішне включення учня в творчу діяльність та розкриття його індивідуального потенціалу. Також дослідниками зазначається, що психологічна готовність – це свого роду внутрішня установка учнів на творче самовираження, що включає: позитивне ставлення до творчого процесу в цілому; здатність генерувати нові ідеї; сприйнятливості до нового; схильність до експериментування, гнучкість мислення. Ключовими компонентами психологічної готовності є: 1) мотиваційний компонент – бажання дитини займатися творчістю, інтерес до новизни, дослідницька активність; 2) когнітивний компонент – наявність знань про творчий процес, креативне мислення, розвиток уяви; 3) емоційно-вольовий компонент – емоційна відкритість, здатність долати труднощі, вольове зусилля; 4) оціночно-рефлексивний компонент – вміння усвідомлювати результати власної діяльності, прагнення до самовдосконалення.

Серед умов, які сприяють ефективному формуванню психологічної готовності до творчої діяльності дітей, авторка виділяє наступні: створення розвивального середовища, яке стимулює ініціативу й дослідницький підхід; педагогічна підтримка, яка заохочує нестандартні ідеї, а не критикує за «помилки»; інтеграція ігрової та навчальної діяльності – як провідного виду активності для дитини;

розвиток креативності через спеціальні методики та вправи (навчання стратегіальним діям аналізування, комбінування та реконструювання).

Також Т. М. Третяк [11] аналізує вплив зовнішніх і внутрішніх факторів. Зокрема описується вплив інформаційної невизначеності на процес розв'язування складних задач, а також співвідношення задачних обмежень і особистісних характеристик того, хто розв'язує задачу. Авторка акцентує на тому, що психологічна готовність особистості до вирішення творчих задач за умов екстремальності та інформаційної невизначеності виконує й адаптаційну функцію. Також констатовано, що ключову роль в організації творчої мисленнєвої діяльності виконує стратегія пошуку розв'язку задач.

Серед сучасних досліджень психологічної готовності до діяльності заслуговують уваги дослідження Л. М. Карамушки [3], в якому автор аналізувала зміст і структуру психологічної готовності студентів до здійснення майбутньої професійної кар'єри. В ході дослідження встановлено недостатній рівень розвитку психологічної готовності студентів до здійснення майбутньої професійної кар'єри та проаналізовано вплив на рівень розвитку психологічної готовності організаційно-професійних і соціально-демографічних характеристик студентів.

В процесі формування психологічної готовності до професійної діяльності студентів, як зазначає С. О. Ренке [12] важливе значення має формування професійного образу Я і становлення особистісної ідентичності, яке автор представляє як єдність трьох процесів: 1) усвідомлення студентом себе як майбутнього фахівця у вибраній галузі, що включає постановку професійних цілей і цінностей, свідоме освоєння професійних ролей, установок, ідеалів, формування основ професійного мислення і поведінки; 2) наявність ідеалу в даній професії та порівняння себе з цим ідеалом, зразком фахівця у вибраній галузі і постановка завдань студентом з метою саморозвитку; 3) позиціонування студентом себе в зовнішньому оточенні як такого, що належить до певної професійної групи фахівців у вибраній галузі. Автор зауважує, що від рівня сформованості професійного образу Я залежить ефективність процесу формування професіонала, успішність оволодіння професійними вміннями та навичками, психологічна готовність до професійної діяльності. Високий рівень професійної підготовки й оволодіння професійною майстерністю неможливі без формування професійної самосвідомості.

Про важливість знань умінь та навичок для формування психологічної готовності до професійної діяльності у студентів наголошує О. М. Кокун. Він зазначає, що засвоєні у навчанні знання, вміння та навички вже є не предметом навчальної діяльності, а засобом професійної діяльності, що дозволяє стверджувати, що під час навчання у ЗВО у студентів формується основа трудової, професійної діяльності, а саме формується психологічна готовність до неї [5].

Отже, психологічна готовність до професійної діяльності, забезпечуючи ефективне виконання конкретних професійних обов'язків, може бути визначена як сукупність індивідуальних особливостей особистості, що визначають рівень успішності оволодіння певним видом праці і ефективність її виконання. Окрім цього, у зв'язку з військовими діями, які відбуваються на території України, виникає потреба визначити особистісні якості фахівця, здатного до ефективного виконання професійної діяльності в особливих, екстремальних чи надзвичайних умовах.

Слід також зауважити, що психологічна готовність до професійної діяльності активно формується під час навчання у ВНЗ і цей процес базується на тому особистісно-творчому потенціалі, з яким студент приходить до вишу. Враховуючи, що спектр особистісних рис студентів надзвичайно широкий, постає проблема визначення тих якостей особистості, які визначають подальшу успішну професійну підготовку до діяльності. Тому особливу увагу в своєму дослідженні психологічної готовності до творчої професійної діяльності ми зосередили на особливостях функціонування творчого мислення студентів та проявах творчих стратегій під час діяльності в ускладнених умовах. Тим більш, думка про те, що стратегії є основним регулятором та організатором творчого процесу, була неодноразово підтверджена низкою досліджень [14].

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати особливості психологічної готовності студентів до творчої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Психологічна готовність до професійної діяльності формується під впливом багатьох факторів, включаючи індивідуальні характеристики, соціальне середовище та систему освіти. Основними умовами її виникнення є розвиток професійного мислення, навчання та застосування мислительних прийомів, а також формування мотивації та позитивного ставлення до професії.

У цій статті ми не будемо розглядати всі компоненти психологічної готовності, а зробимо акцент саме на творчих мисленнєвих процесах, стратегіях розв'язку творчих задач.

Творче мислення передбачає побудову оригінальних ідей, що характеризуються об'єктивною (у широкому значенні) і суб'єктивною (у вузькому значенні) новизною, здатність особистості розробляти різного роду конструкції різної складності, в тому числі такі, які характеризуються суспільною значущістю – винаходи. Як правило, творче мислення проявляється за умов інформаційної невизначеності, тобто за відсутності інформації, необхідної для вирішення наявної задачі і суб'єкт повинен сам довідзнати умови задачі та відшукати необхідну інформацію для ефективного вирішення задачі.

Згідно теорії творчості, розробленої В. О. Моляко, творче мислення реалізується на основі мисленнєвих стратегій, здебільшого аналогізування та комбінування. За умов професійної творчої діяльності можна говорити про функціонування стратегій творчої мисленнєвої діяльності комбінування, аналогізування, реконструювання, універсальна стратегія та спонтанні дії. Академіком В. О. Моляко обґрунтовано і розроблено систему КАРУС, яка є діагностико-розвивальною методикою і яка виявилась ефективною не лише в сфері творчого технічного мислення, але і стосовно інших сфер творчої діяльності: художньої, наукової, літературної, математичної та ін. [14].

Психологічна готовність особистості до творчої діяльності, зокрема до вирішення нових задач, вимагає належного рівня розвитку творчого інструментарію: системи прийомів, методів, а в професійній діяльності – особистісних стратегій, які спрямовують творчий процес розв'язку задачі [9].

З метою формування психологічної готовності студентів до творчої діяльності доцільно використати розроблену В. О. Моляко систему КАРУС, яка розвиває здатність людини творчо мислити в складних умовах, оскільки передбачає розв'язування суб'єктом творчих задач за умов дефіциту та надлишку часу, інформації, раптових заборон і обмежень, тобто передбачає використання цілого спектру ускладнень.

Для того, щоб подолати шаблонність мислення та сприяти активізації творчої мисленнєвої діяльності студентів, майбутніх інженерів-електриків, доцільним є використання методу раптових заборон, коли на етапі формування задуму задачі вводиться заборона щодо реалізації того чи іншого

структурного чи функціонального елемента в їх звичних умовах використання.

Згідно з нашою гіпотезою, метод часових обмежень дещо дезорганізує творчу пошукову активність студентів та спрямовує творчу діяльність здебільшого в напрямку пошуку простих рішень. Проте систематичне використання цього прийому розвиває у студентів вміння творчо мислити в екстремальних умовах.

Отриманий досвід творчої розумової діяльності в ускладнених умовах, таких як обмеження часу та інформації, в умовах раптових заборон допомагає студентам ефективно знаходити нешаблонні, оригінальні розв'язки конструктивно-технічних задач, більш ширше аналізувати умову задачі. В ході такої діяльності здійснюється активізації творчого мислення, виникає суб'єктивна впевненість розв'язуючого задачу в успішності і ефективності конструктивної творчості з метою побудови шуканого задуму розв'язання конструктивно-технічної задачі.

Розв'язування творчої задачі студентом реалізується в процесі функціонування стратегій мисленнєвої діяльності при вивченні її умови і формуванні задуму розв'язання.

В результаті дослідження творчого мислення студентів в процесі розв'язування творчих конструктивно-технічних задач в ускладнених умовах нами було зафіксовано прояви відповідних творчих мисленнєвих стратегій. Прояви стратегій аналогізування фіксувалися за умов використання вже відомих структурних чи функціональних характеристик системи чи її складових. У процесі створення конструкції творчий пошук студентів спрямовувався в напрямку відшукування схожих ситуацій, конструкцій та їх мисленнєве експериментування в новій ситуації і кількість таких досліджуваних становила 40 % від загальної кількості.

Прояви стратегій комбінування ми фіксували, коли студенти в процесі розв'язування задачі демонстрували комбінаторні перетворення, тобто відбувалися різного роду поєднання чи роз'єднання структурних та функціональних характеристик із вже відомих об'єктів у новій задачній ситуації; при зміні технічних параметрів шуканих пристроїв і кількість таких студентів становила 45 %.

Тенденція до реалізації стратегії реконструювання проявляється в процесі пошуку дуже віддаленої структурної, функціональної, чи структурно-функціональної аналогії, або ж коли розв'язок реалізується у віднайденні нової конструкції за принципом «навпаки».

Прояви універсальної стратегії спостерігаються при більш чи менш рівномірному застосуванні стратегій аналогізування, комбінування і реконструювання. Студентів, які при розв'язуванні конструктивно-технічних задач проявили універсальну стратегію розв'язування задач було зафіксовано лише 1 особу, що становить 5 % від загальної кількості осіб.

Стратегію «спонтанних дій» ми фіксували, коли спостерігалася відсутність плану розв'язку конструктивно-технічної задачі, а творчий пошук рішення відбувався за певними випадковими чи ситуативними орієнтирами. Кількість таких досліджуваних була незначна і становила 10 % від загальної кількості досліджуваних.

Зауважимо, що вміння трансформувати початкові умови задачі в шукані в ускладнених умовах та включення відомої інформації у нову структурно-функціональну систему забезпечує творчу перебудову відповідних елементів конструкції, сприяє розвитку самостійності творчого мислення та формуванню психологічної готовності до професійної діяльності.

Висновки. Виходячи з вищезазначеного аналізу літературних джерел та враховуючи результати нашого дослідження, можна констатувати,

що психологічна готовність до творчості розглядається як цілісний динамічний стан, що поєднує мотиваційні, когнітивні, емоційно-вольові та особистісні компоненти, які забезпечують активне включення індивіда в процес створення нового продукту, ідеї чи рішення та спряє ефективному вирішенню завдань навіть у складних умовах життя. Така готовність передбачає наявність внутрішньої мотивації особистості до самовираження та креативності; знання, уява, достатній рівень творчого мислення; здатність долати перешкоди, зберігати натхнення в умовах невизначеності; усвідомлення своїх творчих здібностей та адекватна оцінка власних результатів діяльності.

Основними факторами, що впливають на формування готовності студентів до творчості є особистісні якості, такі як відкритість досвіду, активність в ситуації невизначеності, стратегіальне мислення; сприятливе оточення, коли студент отримує підтримку і схвалення з боку викладачів, друзів, одногрупників та приймає безпосередню участь творчій діяльності.

Подальшими перспективами досліджень у цьому напрямку є розробка системи засобів стимуляції творчого мислення студентів за умов екстремальності та інформаційної невизначеності.

Список літератури:

1. Грибенюк Г.С. Перспективи розроблення психологічних проблем професійної діяльності особистості в екстремальних умовах. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ, 2014. Т. VI. Випуск 5. С. 83–91.
2. Злотніков А.Л. Соціально-психологічні детермінанти, що обумовлюють потребу в підвищенні професійної та функціональної надійності військових фахівців. *Проблеми екстремальної та кризової психології* : збірник наукових праць. Харків : НУЦЗУ, 2015. Вип. 7. С. 138–148.
3. Карамушка Л.М., Канівець Т.М. Психологічна готовність студентів до здійснення майбутньої професійної кар'єри: зміст, структура, рівень і чинники. *Правничий вісник Університету «КРОК»*, 2013. Вип. 16. С. 211–219. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuk_2013_16_34.
4. Кириченко В. В. Психологічні основи професійної адаптації та вибору професії : навчальний посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 110 с.
5. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія. К.: «Інформаційно-аналітичне агентство», 2012. 200 с.
6. Крайнюк В.М. Психологія стресостійкості особистості. Київ : Ніка-Центр, 2017. 432 с.
7. Латиш Н.М. Дослідження творчого потенціалу учнів молодшого шкільного віку. *Актуальні проблеми психології* : Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. К.: Вид-во «Фенікс», 2020. Т. XII. Психологія творчості. Вип. 27. С. 166–174.
8. Моляко В.О. Психологічна готовність до творчої діяльності. *Soft skills – невід'ємні аспекти розвитку та формування конкурентоспроможності сучасних студентів*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, Умань, 10 травня 2024 р. Умань, 2024. С. 126–134.
9. Моляко В.О. Психологічна готовність до творчої професійної діяльності: Наукова доповідь на методологічному семінарі НАПН України «Науково-методичне забезпечення розвитку професійної освіти в умовах нових викликів», 17 листопада 2022 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2022. 4(2). С. 1–7.
10. Моляко В.О., Третяк Т.М., Ваганова Н.А., Гулько Ю.А., Латиш Н.М. Психологічне дослідження творчої діяльності суб'єкта в ускладнених умовах. *Міжгалузеві диспути: динаміка та розвиток сучасних наукових досліджень* : за матеріалами V Міжнародної наукової конференції, м. Тернопіль, 22 березня,

2024 р. Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп, 2024. С. 137–144. URL: <https://surl.li/xhloyq>

11. Моляко В.О., Третяк Т.М. Творче мислення особистості за умов екстремальності та інформаційної невизначеності. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Психологія, 2022. Том 33(72). №2. С. 30–37. DOI <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2022.2/06>

12. Ренке С.О. Процес становлення професійного образу «Я» як предмет психології. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. *Проблеми сучасної психології*, 2009. Вип. 4. С.318–331.

13. Сафін Олександр. Умови розвитку психологічної готовності студентів-психологів до професійної діяльності. *Наука і освіта*. 2022. №3. С. 70–75. DOI:<https://doi.org/10.24195/2414-4665-2022-3-12>

14. Стратегії творчої діяльності: школа В. О. Моляко / за заг. ред. В. О. Моляко. К. : Освіта України, 2008. 702 с.

15. Творча діяльність в ускладнених умовах / за ред. В.О. Моляко. К., 2007. 308 с.

Latysh O. M. PSYCHOLOGICAL READINESS OF UNIVERSITY STUDENTS FOR ENGAGING IN CREATIVE ACTIVITIES

The article is devoted to the study of students' psychological readiness for creative activity. It has been determined that a sufficiently developed psychological readiness for creative activity significantly influences the effectiveness of learning, the ability for independent thinking, and participation in research and project activities.

The article establishes that psychological readiness for professional activity, by ensuring the effective performance of specific professional duties, can be defined as a set of individual personality traits that determine the level of success in mastering a particular type of work and its effective execution. It is stated that the psychological readiness of students in engineering specialties, particularly future design engineers, for creative activity is a key factor in their professional success. It has been found that a sufficient level of development of an individual's creative thinking plays a leading role in the formation of psychological readiness for creative activity, positively influencing the ability to perform professional tasks effectively, even in complex and extreme conditions.

It has been clarified that the main psychological mechanisms for forming readiness for activity include: training in conditions close to real-life situations; the development of professionally important qualities; motivational and goal-setting orientation; and psychological self-regulation. The article defines creative thinking as the process of solving new constructive and technical problems. It describes the characteristics of cognitive strategic tendencies such as combining, analogizing, reconstructing, a universal strategy, and a strategy of spontaneous actions, and presents their quantitative indicators. It is concluded that the key role in organizing students' creative thinking activity is played by the strategy for solving a constructive and technical problem.

Key words: *psychological readiness, creative activity, professional activity, creative thinking, strategy.*